

FORDRAN & SKULD

Trettonde upplagan

MIKAEL MELLQVIST

INGEMAR PERSSON

§
iUSTUS
F Ö R L A G

© Författarna och Iustus Förlag AB, Uppsala 2025
Upplaga 13:1
ISBN 978-91-7737-314-8
Produktion: eddy.se ab, Visby 2025
Omslag: John Persson
Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala
Telefon: 018-65 03 30
Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se
Printed by Eurographic Group, 2025

Förord

Denna bok är i första hand avsedd att vara en inledande lärobok i skuldebrevsrätt och allmän fordringsrätt m.m. Med skuldebrevsrätt avses då primärt studiet av skuldebrevslagen. Denna lag tillhör den centrala förmögenhetsrätten. Det område lagen reglerar – direkt eller analogiskt – är praktiskt och ekonomiskt synnerligen betydelsefullt. För att öka bokens användningsområde innehåller den också en allmän fordringsrättslig introduktion, *dels* för att sätta in skuldebrevsrätten i ett systematiskt, relevant sammanhang, *dels* för att boken ska kunna täcka behovet av kurslitteratur i ämnesavsnittet ”allmän fordringsrätt” i juristutbildningen.

Framställningen är i teoretiska delar tämligen kortfattad. Den kompletteras dock med ett antal exempel, varmed olika regler får en praktisk och konkret belysning. Det ska betonas att boken är avsedd att vara en grundläggande lärobok och som sådan användbar i grundläggande utbildning. Detta syfte visar sig bl.a. genom att utgångspunkten för framställningen är skuldebrevslagens regler med tillämpning på enkla och typiska fall, men även för undervisningens bruk konstruerade fall för att illustrera en problemställning. Dagens ekonomiska verklighet ser ofta annorlunda ut. Vi är väl medvetna om detta. Skuldebrevslagens bestämmelser är tillämpliga även på denna annorlunda, kanske mer komplicerade, verklighet. Vi menar dock att man *först* måste lära sig hur regelverket fungerar i den ekonomiska och rättsliga miljö det en gång såg dagens ljus. *Sedan* kan man – med kunskaperna i bagaget – gå vidare och tillämpa regelverket på nyare, annorlunda företeelser.

Den nu föreliggande trettonde upplagan av boken har aktualiserats och ajourförts vad gäller nya rättsfall och nytillkommen litteratur. Bokens författare svarar – liksom tidigare – gemensamt för innehållet.

Bokens tillkomst har sitt ursprung i vår verksamhet som lektorer i civilrätt vid Juridicum i Uppsala under senare hälften av 1980-talet. Många där verksamma i skilda funktioner – ingen nämnd, ingen glömd – har bidragit till bokens tillkomst, utformning och utveckling. Vi är alltjämt djupt tacksamma för det stöd vi under åren fått därifrån. Även andra har bidragit till bokens utveckling vid utgivandet av nya upplagor. Om vi försummat att tacka för detta på annat sätt gör vi det här och nu. Inför denna trettonde upplaga framför vi vårt tack till Jennie Gejel för inventering av praxis och litteratur.

Visby och Uppsala i november 2024

Mikael Mellqvist

Ingemar Persson

Innehåll

Förord 5

Förkortningar 11

1 Inledning 13

1.1 Innehåll, avgränsningar och rättskällor 13

1.2 Studie- och läsanvisningar 16

2 Fordringsrättslig introduktion 17

2.1 Fordringsrätt – ämnet som inte finns, men ... som ändå finns 17

2.2 Förpliktelsers uppkomst 19

2.2.1 Avtal 19

2.2.2 Speciella avtalsformer – några exempel 25

2.2.3 Avtalstolkning 32

2.2.4 Några andra grunder för förpliktelsers uppkomst 34

2.3 Obligationsrätt 44

2.3.1 Allmänna noteringar 44

2.3.2 Förpliktelsers innehåll – typer och definitioner 45

2.3.3 Vem ska prestera? 52

2.3.3.1 *Substitution och intervention* 52

2.3.3.2 *Flera gäldenärer* 54

2.3.3.3 *Regressansvar* 63

2.3.4 Till vem ska prestation ske? 66

2.3.4.1 *Allmänt* 66

2.3.4.2 *Flera borgenärer* 70

2.3.5 Vad ska presteras? 71

2.3.5.1 *Inledande noteringar* 71

2.3.5.2 *Ränta* 75

2.3.6 Var och hur ska prestation ske? 84

2.3.7 När ska prestation ske? 88

2.3.8	Förpliktelsers förändring och upphörande	90
2.3.8.1	<i>Allmänt</i>	90
2.3.8.2	<i>Omständigheter hänförliga till borgenären</i>	91
2.3.8.3	<i>Omständigheter hänförliga till gäldenären</i>	104
2.3.8.4	<i>Konkurs, ackord och skuldsanering</i>	108
2.3.8.5	<i>Övrigt</i>	112
3	Skuldebrevsrätt	113
3.1	Allmänt om skuldebrev	113
3.1.1	Inledning	113
3.1.2	Löpande och enkla skuldebrev	118
3.2	Invändningsrätten	121
3.2.1	Inledande noteringar	121
3.2.2	Löpande skuldebrev	123
3.2.2.1	<i>Olika slag av invändningar</i>	123
3.2.2.2	<i>Bestående invändningar hänförliga till utfärdandet</i>	131
3.2.2.3	<i>Bestående invändningar hänförliga till senare inträffade förhållanden</i>	139
3.2.2.4	<i>Bestående invändningar enligt 16 § SkbrL</i>	144
3.2.2.5	<i>Invändningar som faller bort p.g.a. "svag" ogiltighet</i>	147
3.2.2.6	<i>Invändningar som faller bort p.g.a. betalning m.m.</i>	150
3.2.2.7	<i>Invändningar i övrigt som faller bort</i>	153
3.2.3	Enkla skuldebrev och andra fordringar	158
3.2.3.1	<i>Den alltid bibehållna invändningsrätten enligt 27 § SkbrL</i>	158
3.2.3.2	<i>Om skenavtal</i>	160
3.3	Kvittning	165
3.3.1	Allmänt	165
3.3.2	Kvittningsmöjligheterna mot löpande skuldebrev	166
3.3.3	Kvittningsmöjligheten mot enkla skuldebrev	169
3.4	Legitimation	171
3.4.1	Inledning	171
3.4.2	Löpande skuldebrev	173
3.4.2.1	<i>Betalning till överlåtaren</i>	173
3.4.2.2	<i>Betalning till obehörig borgenär m.m.</i>	176
3.4.2.3	<i>Några anmärkningar i övrigt</i>	182
3.4.3	Enkla skuldebrev och andra fordringar	184
3.4.3.1	<i>Betalning till överlåtaren</i>	184
3.4.3.2	<i>Betalning till förvärvaren</i>	192

- 3.4.4 Några anteckningar om förfogandelegitimation m.m. 194
- 3.5 Sakrättsliga frågor 196
 - 3.5.1 Allmänt 196
 - 3.5.2 Godtrosförvärv och tvesala 198
 - 3.5.2.1 *Godtrosförvärv av löpande skuldebrev* 198
 - 3.5.2.2 *Tvesala av löpande skuldebrev* 201
 - 3.5.2.3 *Godtrosförvärv av enkla skuldebrev* 202
 - 3.5.2.4 *Tvesala av enkla skuldebrev* 204
 - 3.5.3 Borgenärsskydd 205
 - 3.5.3.1 *Allmänt* 205
 - 3.5.3.2 *Löpande skuldebrev* 206
 - 3.5.3.3 *Enkla skuldebrev* 208
 - 3.5.3.4 *Några noteringar om 22 § 2 st. och 31 § 3 st. SkbrL* 210
- 3.6 4 kap. skuldebrevslagen 212
 - 3.6.1 Allmänt 212
 - 3.6.2 Presentationspapper 212
 - 3.6.3 Legitimationspapper 213
- 4 Konsumentkrediter 215
 - 4.1 Inledning 215
 - 4.2 Konsumentkreditlagens tillämpningsområde 217
 - 4.3 Marknadsrättsliga bestämmelser 219
 - 4.4 Konsumentkreditavtalet 224
 - 4.5 Konsumentkrediter och obligationsrätt 226
 - 4.6 Konsumentkrediter och sakrätt 232
- 5 Värdepapper och finansiella instrument 235
 - 5.1 Vissa begrepp 235
 - 5.2 Kontoföring av finansiella instrument 241
- 6 Betalning 247
 - 6.1 Inledning 247
 - 6.2 Begreppen pengar och betalning 247
 - 6.3 Gireringar 250
 - 6.3.1 Olika slag av gireringar 250
 - 6.3.2 Girering – rättsliga frågor 251
 - 6.4 Betalkort och kreditkort 255

- 6.5 Uttagsautomater 259
- 6.6 Aktiva köpkraftskort (e-pengar) 260
- 7 Växel och check – några noteringar 262
 - 7.1 Inledning 262
 - 7.2 Växel 262
 - 7.2.1 Dragen växel 262
 - 7.2.2 Egen växel 264
 - 7.2.3 Växelansvaret 264
 - 7.2.4 Invändningsrätten 265
 - 7.2.5 Legitimation 267
 - 7.2.6 Sakrättsliga frågor 267
 - 7.2.6.1 Godtrosförvärv och tvesala 267
 - 7.2.6.2 Borgenärsskydd 268
 - 7.3 Check 269
 - 7.3.1 Inledning 269
 - 7.3.2 Checkansvar och överlåtelse av check 271
 - 7.3.3 Checkomgången och återgångskrav 273
 - 7.3.4 Den checkrättsliga invändningsrätten och legitimationen 274
 - 7.3.5 Sakrättsliga frågor 275
 - 7.3.6 Vissa frågor om obehöriga förfaranden med check 275
- Källförteckning 279
 - Offentligt tryck 279
 - Propositioner och utredningsbetänkanden (i urval, ämnesindelade) 279
 - Litteratur 281
 - Rättsfall (i urval, kronologiskt) – med, i förekommande fall, angivande av rättsfallskommentar i Juridisk Tidskrift (JT) 293
 - Högsta domstolen (NJA) 293
 - Rättsfall från hovrätterna (RH) 322
- Rättsfallsregister 329
- Litet sakregister 333

1 Inledning

1.1 Innehåll, avgränsningar och rättskällor

Skuldebrevsrätt i inskränkt bemärkelse är studiet av skuldebrevslagen och i någon mån andra lagar som har nära beröring med skuldebrevslagen. Skuldebrevslagen är central på förmögenhetsrättens område och lagen anses allmänt ur flera aspekter vara av mycket hög juridisk kvalitet.

Framställningen i boken är huvudsakligen inriktad på att ge en beskrivning de lege lata ("enligt gällande rätt") av skuldebrevslagen och dess tillämpning.

För att bredda perspektivet, och kanske även fördjupa det något, innehåller boken ett introducerande kapitel om förmögenhetsrättslig systematik överhuvudtaget. Förutom att strukturen som sådan berörs, koncentreras denna introduktion på vissa frågor av *allmän förmögenhetsrättslig karaktär*. Frågor som avses är sådana som förpliktelsers uppkomst, förändring och upphävande eller som det ibland brukar betecknas *fordringsrätt* (se om begreppsbildningen vidare nedan).

De sakliga skälen för att inlemma en sådan allmän framställning i detta skuldebrevsrättsliga sammanhang är i främsta rummet två. För *det första* har skuldebrevslagens bestämmelser en vidsträckt analogisk tillämpning. Det förhåller sig i själva verket så, att åtskilliga bestämmelser i skuldebrevslagen ger uttryck för allmänna förmögenhetsrättsliga grundsatser. I vilken utsträckning analogier kan tillåtas och var gränserna ska sättas kommer att behandlas i det följande. För *det andra* utgör skuldebrevsrätten i inskränkt mening en homogen kärna av det ganska brokiga område, som ibland alltså brukar påtvingas

beteckningen ”fordringsrätt”. Det finns alltså enligt vårt förmenande starka sakskäl för att i en bok om skuldebrevsrätt också översiktligt och introducerande behandla vissa allmänna förmögenhetsrättsliga frågor.

Tillämpningen av skuldebrevslagen upplevs av många som ”teknisk”, dvs. studiet är i stor utsträckning inriktat på ”petande i paragrafer”. Denna beskrivning är i viss mån korrekt och framställningens syfte sträcker sig i första hand till att redogöra för skuldebrevslagens bestämmelser och tillämpning i olika hänseenden. Detta huvudsakliga syfte hindrar inte att ytterligare ett syfte uppställs, nämligen att framställningen ska vara till hjälp för att nå även systematiska och metodiska insikter, och det inte bara inom ramen för skuldebrevsrätten.

I syfte att något samla de begrepp som nu har introducerats kan följande sägas. Fordringsrätt är alltså som juridisk disciplin aningen svåravgränsad. I viss mån beror detta på att indelningen i särskilda avtalstyper traditionellt har en stark ställning inom den juridiska pedagogiken och praktiken. Med det avses att man delar in kontraktsrätten efter det slag av rättshandling avtalet rör, t.ex. köprätt, hyresrätt, entreprenadrätt o.s.v. Ytterligare uppdelning kan ske genom att man tar hänsyn till det objekt som är föremål för avtal, t.ex. köp av lös egendom, köp av fast egendom, hyra av bostad, hyra av lokal o.s.v.¹

Fordringsrätt är som juridiskt ämne avgränsat på ett annat sätt. I fokus för intresset står här fordringen och den däremot svarande skulden. Fordringar och skulder förekommer givetvis bland alla de särskilda avtalstyperna. På det sätt kan fordringsrätt i förhållande till de särskilda avtalstyperna sägas vara ett generellt ämne. Å andra sidan behandlas inom fordringsrätten inte alla de frågor som behandlas inom ramen för varje enskild avtalstyp.

En annan indelning av civilrätten är den i obligationsrätt och sakrätt. Fordringsrätt spänner över båda dessa ämnen. Återigen är det

¹ Kontraktsrätten åskådliggjord på det sättet finns bl.a. i Jan Hellner m.fl. Kontraktsrätten II, häfte 1 och 2 (Hellner II:1 och II:2). Dessa böcker är ursprungligen författade av Jan Hellner. Vid utgivandet av senare upplagor har Richard Hager och Annina H. Persson tillkommit som författare.

dock så att fordringsrätten inte tar upp allt som behandlas inom obligations- respektive sakrätten. Även i relation till den nu nämnda uppdelningen är fordringsrätt alltså samtidigt ett mer generellt ämne och ett mer inskränkt sådant. Det senare gäller fram för allt i förhållande till sakrätten och i boken kommer sakrättsliga frågor enbart tas upp när de har direkt anknytning till tillämpningen av skuldebrevslagen. Vad gäller obligationsrättsliga frågor av betydelse för skuldebrevslagen och även i övrigt är dock framställningen tämligen utförlig.

Som redan sagts berörs till vissa delar även annan förmögenhetsrättslig lagstiftning, inte minst avtalslagen, i den mån de har betydelse i det skuldebrevsrättsliga perspektivet. I boken berörs därför en del rent avtalsrättsliga problem. Det förhåller sig så, att det i skuldebrevslagen finns ett flertal hänvisningar till avtalslagen (se exempelvis 15 och 27 §§). Skuldebrevslagen och avtalslagen är i viktiga hänseenden synkroniserade med varandra. Bakom utfärdandet av ett skuldebrev eller en annan fordringshandling ligger dessutom i allmänhet ett avtal. Den avtalsrättsliga regleringen har i många fall direkt eller indirekt avgörande betydelse för hur ett konkret skuldebrevsrättsligt problem ska lösas. Boken innehåller dock ingalunda någon sammanhållen avtalsrättslig redogörelse. Långt därifrån. Sådana redogörelser finns att tillgå på annat håll och faller utanför syftet med denna bok.²

Framställningen av skuldebrevsrätten i denna bok är tämligen *kommenterande* och i stor utsträckning *exemplifierande* samt inriktad på grundläggande tillämpningsproblem. I mångt och mycket är det alltså fråga om att ge läsaren baskunskaper. Som tidigare antytt hindrar inte detta oss från att hysa den förhoppningen att läsaren också kan bibringas systematiska insikter.

Boken innehåller också tre avsnitt om konsumentkrediter, värdepapper respektive betalningsmetoder. Dessa avsnitt har vart och ett på sitt sätt nära anknytning till skuldebrevslagen och fordringsrätten i stort.

² Se t.ex. Adlercreutz I.

1.2 Studie- och läsanvisningar

Att uttala generella anvisningar vad gäller studieteknik är näst intill omöjligt. Vad som är ett klokt råd till den ene, kan vara förödande för den andre och vice versa. Vi ska här ändå våga oss på ett försök vad gäller det skuldebrevsrättsliga studiet.

Det torde vara en fördel om man – innan studiet av skuldebrevslagen påbörjas – är något insatt i reglerna om hur avtal sluts och reglerna om avtalsrättslig ogiltighet. Samma sak gäller de avtalsrättsliga reglerna om rättshandlande genom fullmäktig eller annan mellanman. Så måste man exempelvis känna till skillnaden mellan mellanmannens behörighet och befogenhet även vid lösandet av vissa skuldebrevsrättsliga problem. Grundläggande kontraktsrättsliga, inte minst köprättsliga, kunskaper är också värdefulla.

Det är angeläget att poängtera att man vid läsningen alltid bör ha lagtexten till hands. Framställningen och exemplen i boken knyter – särskilt när det gäller skuldebrevslagen – an till tillämpning av de olika paragraferna. Håll dock i minnet, även vid studiet av enskilda lagrum i skuldebrevslagen, den skuldebrevsrättsliga systematiken. Det finns exempelvis all anledning att man hela tiden frågar sig själv om man ställts inför ett obligationsrättsligt eller sakrättsligt problem, eller om problemet man just funderar på är ett legitimationsproblem eller ett negotiabilitetsproblem. Man kan uttrycka det som att det många gånger är frågan om att identifiera problemet, dvs. ställa sig rätt fråga. Gör man det faller ofta lösningen (svaret) på plats. De rättsfall, såväl från Högsta domstolen (NJA) som hovrätterna (RH), som boken hänvisar till är naturligtvis viktiga på området. I vart fall rättsfallen från Högsta domstolen är emellertid överlag ganska svår-tillgängliga, varför man lämpligen studerar dessa först efter det att man genom boken inhämtat grundläggande kunskaper.

Boken innehåller också en omfattande källförteckning, inklusive en förteckning över relevanta rättsfall. I Juridisk Tidskrift (JT) förekommer regelbundet också kommentarer till rättsfall. I bokens rättsfallsförteckning anges när sådana kommentarer finns.